

שמחה טהורה על היותו יהודי

שקו"ט בדברי הרמ"א בסוף שו"ע אורח חיים וביאור מהות שמחת פורים קטן

א.

דעת הט"ז דלהרמ"א יש להרבות בשמחת

פורים קטן

כתב הרמ"א בסיום חלק אורח חיים שבשלחן ערוך (סי' תרצז) "א"א שחייב להרבות במשתה ושמחה ב"ד שבאדר ראשון, ואין נוהגין כן, מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, וטוב לב משתה תמיד".

וכתב הט"ז על אתר: "בהג"ה תשב"צ סי' קעח, כ' דיש להרבות ורבינו יחיאל מפרי"ש רגיל להרבות ולהזמין בני אדם כמשמעות לשון המשנה אין בין אדר כו', ושפיר מסיים רמ"א כאן וטוב לב משתה תמיד".

ומדברי הט"ז משמע שלומד בכוונת הרמ"א במה שהוסיף "וטוב לב משתה תמיד", שסוכ"ס, אף שמצד הדין הי' מספיק להרבות קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, הנה לפועל יש להרבות בסעודה ושמחה בפורים קטן מעין השמחה שבאדר השני (וכלשון המשנה (מגילה פ"א מ"ד) - "אין בין אדר ראשון לאדר שני אלא כו'"), ד"טוב לב משתה תמיד" [נראה גם אלי' רבה ואלי' זוטא, שכתבו לענין משתה ושמחה בט"ו אדר ראשון, שנכלל במ"ש הרמ"א וטוב לב משתה תמיד, דגם מכך חזינן ברור שאין הלשון "וטוב לב משתה תמיד" מובא כרמז בעלמא, אלא ללמדנו הלכה בנדון דידן].

וצריך ביאור בדברי הט"ז, שהרי אם כוונת הרמ"א היא להורות שטוב להרבות טובא בשמחת פורים קטן אע"פ שהיא רק

דעת המחמירים ומעיקר הדין הי' מספיק רק להרבות קצת בשמחה, הו"ל למימר זה בפירוש, וכלשון הלבוש כאן "ומצוה להרבות בהם משתה ושמחה קצת", ומדוע טמן דבריו ברמז בהבאת לשון הכתוב (משלי טו, טו) "וטוב לב משתה תמיד".

ויש לבאר, שכוונה גדולה יש בדברי הרמ"א (לשי' הט"ז) בכך שהביא דין זה באופן של רמז, והיא להדגיש גודל ועוצם השמחה הנדרשת ביום פורים קטן, דאף שלפום ריהטא נראה שהשמחה בו אינה גדולה כ"כ כשמחת שאר ימים טובים, הנה באמת הוא להיפך, שדוקא שמחה זו היא שמחה נעלית ביותר, ודווקא בשל מעלתה הרי היא באה בסגנון זה של רמיזה, וכמו שית' לפנינו.

ב.

הטעם שאף שגדלה מעלת שמחת פורים קטן

הביאה הרמ"א רק ברמז

ויובן זה בהקדים מה שמצינו בחיובים שונים על עניין השמחה דבר פלא הראוי לציון, והוא שכלל שהחיוב לשמחה הוא פחות יותר, הנה לפועל השמחה הנהוגה ביום זה גדולה יותר. וכמו שהשמחה שבמועדים חיובה הוא מהתורה, שנאמר (ראה טז, יד) "ושמחת בחגך" (וראה רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הי"ז); השמחה דבית השואבה הקשורה עם ניסוך המים (ועיין לקו"ש ח"י"ז ע' 267 השקו"ט בהא דהרמב"ם אינו מזכיר

שהשמחה יתירה שייכת לניסוך המים), והרי ניסוך המים הוא "הלכה למשה מסיני" . שאינו מפורש בהדיא בתורה שבכתב, רק רבנן סמכוה אקרא" (לשון הלכות תורה סוכות עט, א וסידור עם דא"ח שער חג הסוכות); והשמחה דהקפות בשמיני עצרת ובשמחת תורה שאינה חובה כלל, אף לא מד"ס, והיא רק מנהג ישראל (וראה לקוטי תורה שם).

וחזינן בפועל שנהגו ישראל ששמחת בית השואבה היא שמחה גדולה יותר משמחת יום טוב, ושמחת ההקפות יתירה היא אף על שמחת בית השואבה.

ויש לבאר בזה (ראה בלקו"ת ובסידור הנ"ל ענין זה - אלא ששם הוא בסגנון החסידות) דהיא הנותנת, דככל שהשמחה עמוקה וגדולה יותר, תוקף החיוב הוא פחות. וטעם הדבר הוא פשוט, שכאשר האדם עושה דבר מצד ציווי וחובה שמחייבים אותו, הרי היא אינה באה מצידו ומפנימיותו, משא"כ כאשר אין עליו חיוב ומ"מ הוא שמח, מוכחא מילתא שהשמחה באה מצידו ומפנימיותו של האדם עצמו, ולא מפני שחייבו אותו בזה.

דוגמא לדבר אפ"ל ממה שדייקו חז"ל בלשונם (ע"ז לה, א. ובפרש"י שם. ירושלמי ברכות פ"א ה"ד וש"נ. (וראה במקורי הדברים בהערות 58,58* עוד שקו"ט בזה)) "עריבין ע"י דברי סופרים, חביבין ע"י דברי סופרים", שבדיוק לשון זו חזינן גם כהנ"ל, שגדרים וסייגים שבני ישראל לקחו על עצמם אף שלא נצטוו עליהם (כפירוש) בתושב"כ, הרי הם מגלים את החביבות השמחה והתענוג שיש להם בקיום רצונם של הקב"ה.

והנה, נוסף להנ"ל שקיום דבר מחמת הציווי אינו בא מצד האדם עצמו, הנה גדולה

מזו הוא במצווה שכל ישראל מחייבים בה בשווה, שזה גופא מוכיח שהחיוב הוא לעשי' שהיא מצד תכונה ומעלה נמוכה שישנה אפילו בפחות שבבני אדם. שהרי באם לא הי' ביכולת האיש הפחות לקיים מצווה זו לא הי' אפשר לחייב בזה את כל בני' בחיוב שווה. ומובן מזה לנדו"ד, שהשמחה שבמועדים, מעצם היותה מצווה שהכל חייבים בה, מוכחא מילתא שהשמחה היא מוגבלת והיא במדריגה כזו שאפשר לצוות על שמחה זו לכל ישראל בשווה.

נעלית הימנה היא שמחת בית השואבה הקשורה עם מצווה - ניסוך המים - שאין עלי' חיוב מפורש בתורה שבכתב, שזה גופא מוכיח שהשמחה היא גדולה ובאה ממקום עמוק יותר בנפשו של האדם.

גדולה שבכולם היא שמחת ההקפות, שאין עלי' חיוב כלל אף לא מדרבנן, ואינה אלא מנהג ישראל, היינו שהיא שמחה גדולה ועמוקה עד מאוד הבאה מצד האדם עצמו ומפנימיותו, שהרי בני ישראל הם שתקנו והנהיגו שמחה זו, ולא הוזקקו לסרך חיוב בזה, לא מדאורייתא ואף לא מדרבנן.

כלל של דבר, כאשר יש ציווי וחובה על שמחה - הרי זה מורה שמדובר בשמחה במדריגה נמוכה יותר, שאינה באה מעומק נפשו ומצד האדם.

ועל פי יסוד זה יש לבאר, דהא דכתב הרמ"א את הצורך להרבות בשמחה ביוםא דפורים קטן (וכנ"ל מדברי הט"ז - לא רק להרבות קצת כדי לחוש לדעת המחמירים, אלא להרבות ממש בשמחה) באופן של רמיזה על ידי הבאת לשון הכתוב "וטוב לב משתה תמיד", אינו משום שהשמחה דפורים קטן היא פחותה מהשמחה

דימי הפורים גדול ומשמחת שאר הימים טובים ומועדים, כי אם להיפך ממש, דדוקא משום עוצם ותוקף שמחה זו הבאה מצד איש ישראל עצמו, לכן כתב ענין זה ברמז בלבד.

די"ל בזה, שלפי יסוד הנ"ל שמחת פורים קטן יש בה יתרון אפילו לגבי השמחה דשמע"צ ושמח"ת, דכיון שהשמחה בהם באה ברמ"א (או"ח סי' תרט) בפירוש, הנה ברור שאף שהוא חידושם ותקנתם של ישראל עצמם, ולא נצטוו על זה, הנה מאחר שהדברים נכתבו ברמ"א, הרי שהם גם גם דין (וחיוב) – שהרי חובה היא לקיים מנהג המובא ברמ"א. וא"כ מובן שאלו הי' הרמ"א כותב בפירוש שיש להרבות בשמחת פורים קטן, הי' הדבר בבבחי' דין וחיוב לקיים מנהג המובא ברמ"א. וכיון שהרמ"א רצה ללמדנו ב' הצדדים שבשמחה זו, שמחד צריכים להרבות בשמחה ביום זה, אך מאידך השמחה היא גדולה ביותר ומגיעה כולה מפנימיותו של היהודי, באופן שאינו צריך לחיוב, אפילו לא כמנהג המובא ברמ"א, לכך לא כתבה בלשון מפורשת כי אם בלשון רמז.

נויש לומר הביאור הנ"ל (על זה ששמחה שאין מצווים עלי' היא שמחה גדולה יותר) – בסגנון אחר קצת: אין זה רק ששמחה שצריך לצוות עלי' הרי זו ראוי' שחסר בתוקף השמחה ושאינה מגעת מצדו ומפנימיותו של האדם, כי אם שי"ל גם מצד אחר, דכשיש ציווי על השמחה (וכנ"ל, אף אם הוא רק מנהג המובא בהלכה), הרי כיון שבהכרח כוונת האדם בשמחתו היא (גם) לקיים חיוב השו"ע, הרי שמעורב בשמחתו עניין העול והיראה. משא"כ שמחה של קדושה הבאה רק מצד האדם ואינה מחוייבת מצד הדין, הרי שהיא שמחה טהורה יותר].

אלא שעדיין עלינו לבאר בגוף עניינה של שמחה זו דפורים קטן מה היא עושה, ושבזה יובן גם עניין נפלא על מקומה בהגהות הרמ"א – בסיום חלק אורח חיים בשולחן ערוך, וכפי שית' בזה לקמן.

ג.

הטעם שפיוס דיני אורח חיים הוא בהלכות פורים קטן

והנה, כדי להבין יותר מעלתה של שמחת פורים קטן שאינה מצד הדין, יש להוסיף ולבאר עוד עניין בלשון שמביא הרמ"א "וטוב לב משתה תמיד", שבלשון זו הוא סיום חלק אורח חיים.

והנה, זה ששו"ע או"ח מסתיים בדיני פורים קטן ע"פ הפשט הוא מובן, שכן הוא הסדר של שו"ע או"ח, שלהיות שסדר המועדות שבו מתחיל מדיני ראש חודש, ולאחריו דיני חודש ניסן, לכן הסיום הוא בדיני פורים (ראה הקדמת הטור לאו"ח "החלק השלישי"). והטעם שדיני פורים קטן שבאדר א' נתאחרו לאחר דיני פורים דאדר ב' הוא הן מצד התדירות של פורים שהוא בכל שנה ושנה, ועוד י"ל שהם באים לאחר דיני פורים גדול, כיון שהם מסובבים ממצוות ודיני פורים. כלומר, שאין זה שדיני פורים קטן, מה שאין אומרים בו תחנונים וכו', קשורים לימים אלו (י"ד וט"ו אדר ראשון) מצד עצמם, כ"א שהם תוצאה מימי הפורים ומקיום מצוות פורים שבאדר שני שהם ימי הפורים העיקריים (ויעיין השקו"ט בזה בדברי הטור והרמב"ם בהערות שבשו"ע של מקורי הדברים). ולכן מובן שהסדר הוא שקודם באים דיני היום העיקרי, ורק לאחריו הדינים השייכים להמסובב ממנו, אף שבפועל בזמן

(בשנים שיש ב' אדרים) פורים קטן חל קודם ימי הפורים דאדר שני.

אמנם יש לומר, שכיון שכל דבר בתורתנו הק' הוא בתכלית הדיוק (ובמכל שכן מענייני העולם - שאף הם בהשגח"פ ובכוונה מדויקת), הנה יש לומר שאין זה רק משום שכן הוא סדר המועדות, ובדרך ממילא נמצא שדיני פורים הם לבסוף ולאחריהם הסיום ממש הוא דיני פורים קטן, אלא יש בזה דיוק וכוונה מיוחדת במה שחלק אורח חיים של השו"ע מסתיים בדינים אלו דוקא.

והדבר יובן ע"פ הנת' לעיל, שמרומז בדברי הרמ"א ששמחת פורים קטן שאין עלי' חיוב מפורש ואף אינה מנהג הכתוב בפירוש, היא שמחה יתירה ביותר, שמחה בטהרה, ולקמן יתבאר זה שדוקא לכן היא שייכת לסיום חלק אורח חיים בשו"ע.

ד.

השייכות דפיוס חלק אורח חיים עם פתיחתו - יסודות תמידיים בעבודת הבורא ית'

ויובן בהקדים המובא בספרים (ראה ברכי יוסף להחיד"א על שו"ע או"ח בסופו) ש"החתימה" של הגהות הרמ"א על השו"ע או"ח היא "מעין הפתיחה", דשני ה"תמידים", מה שבתחילתו כ' ל' הכתוב (תהלים טז, ח) "שויתי ה' לנגדי תמיד", ובסיומו הכתוב (הנ"ל ממשלי טו, טו) "וטוב לב משתה תמיד", הם כנגד "שני תמידין כסדרן" - "שנים ליום תמיד".

ונראה לומר ביאור בדברים, דיסוד עמוק מאוד בעבודת הבורא ית' טמון כאן, ואין זה עניין של רמז בלבד על כך שהסיום וההתחלה הם מעניין אחד. דהנה, עניין

שו"ע אורח חיים הוא שבאו בו כל הדינים וההלכות והמצוות שהאדם צריך לקיים באופן יום יומי ובכל היום מעת קומו משינתו ועד זמן שכיבתו בלילה, ולאחריהם כל הדינים ומצוות שבמשך כל השנה כולה על סדר השנה. כאשר כל דין מדינים אלו שייך לזמן מסויים ביום, או למועד מסויים בשנה, ואינם שייכים באופן תמידי לכל היום או לכל השנה. אך נתייחדו ההתחלה והסיום של שו"ע או"ח, שהם "שני תמידים", כלומר, יסודות שחיובם הוא תמידי - בכל השנה כולה ובכל היום כולו. ושני תמידים אלו אחד מהם בא כ"יסוד" והתחלה של השו"ע אורח חיים, והשני בא כסיומו.

היסוד הראשון הוא התחלת הגהות הרמ"א על השו"ע - "שויתי ה' לנגדי תמיד" - היסוד של יראת ה', כאריכות לשון הרמ"א שם: "כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כו' מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד הש"י ובושתו ממנו תמיד". ואילו הסיום הוא (נדר"ד) - עניין השמחה בה', "וטוב לב משתה תמיד", וב' עניינים אלו הרי הם נדרשים תמיד בכל עבודה שיהודי עושה צריכים להיות אצלו הן היראה וההכנעה והן השמחה בעבודת ה', כלשון התהלים (ב, יא. ק, ב) "עבדו את ה' ביראה", ו"עבדו את ה' בשמחה".

ה.

היראה שקודם קיום המצוות והשמחה שלאחר גמולן

אמנם עדיין אין העניין מבורר כל צרכו, כיון דלפי זה עדיין צריך עיון קצת, דבאם אכן כוונת הרמ"א במ"ש "וטוב לב משתה

תמיד" הוא ללמד את היסוד של עבודת ה' מתוך שמחה, ה' הדבר צריך לבוא בתחילת השו"ע יחד עם היראה, דכשם שהיראה דרושה לקיום כל המצוות, כן השמחה היא יסוד בעבודת הבורא, החל מברכות השחר והתפילה וכו' (וכדאיתא בברכות (לא, א ונפסק להלכה בטור ובשו"ע סי' צג סע' ב-ג) דלא יעמוד להתפלל אלא כו' מתוך שמחה (וראה שבת ל, ב "וכן לדבר הלכה", וש"נ)), ומדוע הניח הרמ"א ליסוד זה עד לסיום השו"ע אורח חיים.

ואשר על כן יש לומר באופן אחר, שאין המדובר כאן אודות היראה והשמחה הנדרשות בעת קיום המצווה או התפילה, כי אם שהמדובר הוא אודות היראה הכללית קודם קיום המצוות (הקדמה לתחילת דיני השו"ע) ואודות השמחה שצריכה לבוא לאחר קיום המצוות (לאחר סיום דיני השו"ע) - שהיא שמחה יתירה וגדולה:

בקשר לענין קבלת עול מלכות שמים אמרו חז"ל (משנה ברכות רפ"ב בקשר לפרשיות שמע ווהי' אם שמוע) שהסדר הוא "יקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך מקבל עליו עול מצוות". ונמצא, שעוד קודם שמתחילים בקיום המצוות עצמן - "עול מצוות", צריך האדם להקדים "שויתי ה' לנגדי תמיד", שהיא קבלת עול מלכותו ית' באופן כללי.

וקבלה זו (של עול מלכותו ית') נרגשת אצל האדם לפני שמתחיל עבודתו בפועל בקיום המצוות. כי, כאשר הוא עסוק בקיום המצוות עצמן, אינו נרגש אצלו קבלת עול מלכותו - מה שקיבל על עצמו את הקב"ה כמלך בכלל, כי אם קבלת עול מצוות, מה שמקבל על עצמו לקיים בפועל גזירות וציווי המלך.

וזהו ה"תמיד" הראשון שבתחילת השו"ע,

שאין זה הקבלת עול מצוות הנדרשת בעת קיום המצוות, כי אם ההקדמה לכל המצוות כולן, שיקבל על עצמו עול מלכות שמים - "שויתי ה' לנגדי תמיד".

וכן הוא בקשר לענין השמחה ד"טוב לב משתה תמיד", דאין המדובר על השמחה שבעת קיום המצוות, אלא על השמחה של האדם לאחר שסיים את עבודתו, שאזי האדם שמח מכך שהצליח בעבודתו, וע"י קיום המצוות נתקשר ונתדבק בהקב"ה - כידוע ש"מצוה" הוא מלשון "צוותא וחבור" (ראה לקו"ת בחוקתי מה, ג, ובכ"מ).

ושמחה זו יכולה להתגלות אצל האדם רק לאחר סיום העבודה, שכן בשעה שהאדם עוסק בעבודתו, אף שגם אז מחוייב לקיימה מתוך שמחה - "עבדו את ה' בשמחה", מ"מ יש בה הגבלה, ואינה יכולה לחדור ולפעול בכל מציאות נפש האדם שיהי' אך שמח, כיון שבו בזמן (ואדרבה זהו יסוד קיום המצווה) צריך להיות הרגש עול המצווה ויראת ה' הנדרשת בעת קיום מצוותיו ית'. ורק לאחר גמר העבודה פורצת אצל האדם שמחה גדולה וגלוי' החודרת בכל מציאותו ונפשו'.

וזוהי השמחה שאודותה כותב הרמ"א בסיום השו"ע "וטוב לב משתה תמיד", שעניינה הוא (לא שמחה של מצווה שזמנה הוא בעת קיומה, כי אם) שמחה בפני עצמה מצד זה ששייכים לעם ישראל, וקשורים תמיד עם הקב"ה, שלמרות שענין זה קיים תמיד, אבל

1) ראה במקורי הדברים דוגמא לדבר ממועדי חודש תשרי שבימים הנוראים גם יש לעניין השמחה אבל היא באופן ד"וגילו ברעדה", ועיקר השמחה היא בסיום המועדים - סוכות זמן שמחתנו, ובעיקר בסיומו ממש - שמחת תורה.

היא פורצת ובאה באופן שלם וגלוי רק לאחר גמר קיום מעשי המצוות ועבודת הבורא ית'.

וזהו עומק כוונת המובא בספרים הק' בשייכות התחלת וסיום הרמ"א בשו"ע אורח חיים, ללמדנו שאף שחלק זה בשו"ע מלא במצוות שיש להן זמן מסויים ואופן קיום מסויים, הנה לכל לראש ההקדמה לכל העבודה היא ביסוד היראה – קבלת עול מלכות שמים, ולאחר הסיום של כל העבודה באה שמחה שאינה קשורה בעניין ומצוה פרטית – אלא היא עניין כללי דשמחה בטהרתה, שמחה על הקשר של ישראל וקוב"ה.

ו.

עפ"י יובן מה שסיום חלק אורח חיים הוא

בהלכות פורים קטן דייקא

ובזה יבואר לן היטב גודל הדיוק בדברי הרמ"א בשו"ע אורח חיים, מה שמסיים מכל הדינים והמצוות של כל המועדות דוקא בדיני פורים קטן. דנתחלק פורים קטן מכל המועדים בהא דאין בו מצוות מיוחדות שבהן היא השמחה. דבכל המועדות, מושפע הרגש השמחה גם משאר ענייני היום כמצוות היום או מנהגים מיוחדים שיש ביום זה. ואפי' ביום פורים שהשמחה בו בלתי מוגבלת, "עד דלא ידע", הנה מעצם זה שיש בו עוד דינים והלכות שיש לקיים ביום זה, קריאת המגילה משלוח מנות ומתנות לאביונים, לכן "נוהגין לעשות סעודת הפורים (רק) לאחר מנחה" (רמ"א שם ס' תרצה) (וראה במ"ש רמ"א בדרכי משה (סו"ס תרצו) שמסיים "ולהיות גילה ברעדה" ודו"ק).

משא"כ יום הפורים קטן שאין בו שום מצווה או מנהג אחר, וכל עניינו מתחילת היום ועד סופו הוא עניין השמחה, הנה שמחה זו היא שמחה בטהרתה. כלומר, שמחה שאינה קשורה למצוה וחיוב מסויים, אלא אדרבה, הדבר המבדיל בינו לימים אחרים בשנה הוא אך ורק ענין השמחה שבו.

ולכן שמחה זו היא שייכת לאותה שמחה שרומז הרמ"א ב"וטוב לב משתה תמיד", שסיום העבודה של יהודי הוא השמחה הבאה אחרי קיום המצוות, ואינה מעורבת ברגש של עול ויראה, אלא שמחה על עצם היותו יהודי, והרי זה בדוגמת השמחה דפורים קטן, שאינה קשורה למצוה וחיוב מסויים אלא שמחה בטהרתה.

ועל פי כל זה תובן מעלת כוונת ועוצם השמחה דפורים קטן, שהיא שמחה שלימה וטהורה, שאין עלי' חיוב, ולא מעורב בה רגש של חיוב, 'עול' וכיו"ב, אלא באה מעצם היות עם ישראל קשורים עם הקב"ה, ולכן שמחים הם בשמחה גדולה ועצומה.

וי"ל שלכן דוקא שמחת פורים קטן (הקשורה לשמחה הכללית הנ"ל שלאחרי העבודה) היא מהווה הקדמה לשמחה יתירה שתהי' לעתיד לבוא, כמ"ש המגן אברהם כאן (סק"ב) על דברי הרמ"א "וטוב לב משתה תמיד" – "בשמחות מצות אלוקינו להעמיד אז ימלא שחוק פינו" שאז תהי' "שמחת עולם על ראשם" (ישעי' לה, י. נא, יא). שתהי' שמחה תמידית ושמחה בפני עצמה.